

PRIVERČIAMŲJŲ MEDICINOS PRIEMONIŲ TAIKYMO PROCESO YPATUMAI IKITEISMINIAME BAUDŽIAMOJO PROCESO ETAPE

Mindaugas Šukys

*Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra
V.Putvinskio g. 70 LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 670, elektroninis paštas Minsukys@gmail.com*

Santrauka. Pagal baudžiamąjį įstatymą priverčiamosios medicinos priemonės – tai ir gydomojo, ir valstybės prievartos poveikio priemonių visuma, derinys. Šios priemonės skirtos užtikrinti pavojingas veikas padariusių asmenų sveikatos apsaugą, gydymą, kitus gyvybiškai svarbius interesus bei apsaugoti visuomenę nuo galimų sutrikusios psichikos asmenų pavojingų veikų. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas bendram tikslui pajungia ir ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų, prokurorų, teisėjų, advokatų, ir medikų - psichiatrų pajėgas. Šis procesas bei ypač ta jo dalis, kuri vyksta ikiteisminiame baudžiamojo proceso etape, yra pakankamai paini, todėl reikalaujanti išskirtinio dėmesio bei paaiškinimo.

Straipsnyje autorius baudžiamojo proceso mokslo aspektu nagrinėja priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ikiteisminiame tyrime ypatumus, išsamiau apžvelgdamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) bei Europos Žmogaus Teisių teismo formuojamą jų taikymo praktiką. Iškeliama problema, kurios lemia šių priemonių taikymo sudėtingumą. Tikimasi, kad toks nagrinėjimas padės tiek mokslininkams, tiek praktiniams darbuotojams geriau suvokti šį procesą ir tinkamai jį taikyti.

Raktiniai žodžiai: priverčiamosios medicinos priemonės (compulsory medical treatment), ikiteisminis tyrimas, žmogaus teisės.

1. ĮVADAS

Temos aktualumas. Priverčiamosios medicinos priemonės skirtos užtikrinti pavojingas veikas padariusių asmenų sveikatos apsaugą, gydymą, kitus gyvybiškai svarbius interesus bei apsaugoti visuomenę nuo galimų sutrikusios psichikos asmenų pavojingų veikų. Labai svarbu nustatyti tokius asmenis ir, nepažeidžiant jų teisių, apsaugoti nuo jų visuomenę. Praktikoje ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai, advokatai dažnai susiduria su sunkumais tiriant psichiškai nesveikų asmenų padarytas nusikalstamas veikas. Iš dalies šiuos sunkumus lemia praktikos nebuvimas, žinių trūkumas. Netinkamai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmai vėliau gali būti pripažinti kaip pažeidžiantys procese dalyvaujančių asmenų teises. Straipsnyje

bandyta apžvelgti kai kuriuos probleminius medicinos poveikio priemonių taikymo proceso aspektus. Tai turėtų palengvinti tokio proceso taikymą ateityje.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti kai kuriuos medicinos poveikio priemonių taikymo proceso ypatumus ikiteisminio tyrimo metu.

Tyrimo objektas – straipsnyje tiriama teismų suformuota praktika, padaryti proceso taikymo pažeidimai.

Tyrimo metodai: mokslinės teisinės, medicininės literatūros analizė, teismų formuojamos praktikos apžvalga.

2. KAI KURIE PRIVERČIAMŪJŲ MEDICINOS PRIEMONIŲ TAIKYMO PROCESO YPATUMAI IKITEISMINIAME BAUDŽIAMOJO PROCESO ETAPE

Baudžiamojo proceso kodekse yra nurodyta, kad visais atvejais, kai yra pagrindai taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, bendra tvarka pradėtas ikiteisminis tyrimas tampa priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu ir jo metu privaloma vadovautis BPK XXIX skyriaus nuostatomis. Dėl to, remiantis LAT sprendimu baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569/2005, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas nesiremiant specialiosiomis taisyklėmis, negali būti laikomas formaliu, neesminiu BPK pažeidimu. Šioje byloje ir pirmos, ir apeliacinės instancijos teismai, paaiškėjęs, jog yra pagrindas taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, nepriėmė nutarties pradėti procesą tokioms priemonėms taikyti, šį pažeidimą laikydami kaip formalų ir neesminį. Tuo remiantis laikytina, kad jei ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo metu nėra priimtas sprendimas pradėti procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, tai BPK XXIX skyriaus nuostatomis negali būti remiamasi sprendžiant kitus esminius bylos klausimus, pvz., nutraukti bylą, jeigu neįrodyta, kad asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką. Taigi priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, esant pagrindui, ikiteisminio tyrimo metu būtina turi būti pradedamas ikiteisminį tyrimą kontroliuojančiam prokurorui ant ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno nutarimo užrašius rezoliuciją pradėti šį procesą.

Pažymėtina tai, kad medicinos poveikio priemonės gali būti taikomos baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusiam nepakaltinamam ar ribotai pakaltinamam asmeniui. BK 18 straipsnis numato riboto pakaltinamumo institutą, kuris įteisina ribotai pakaltinamų asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Riboto pakaltinamumo atveju psichikos sutrikimo laipsnis ir to sutrikimo pasireiškimo intensyvumas nėra pakankamas pagrindas

asmenį pripažinti nepakaltinamu. Toks asmuo teismo gali būti pripažintas ribotai pakaltinamu tik teismo psichiatrinės ekspertizės pagrindu. Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2008 Iš teismo psichiatrijos ekspertizės akto matyti, kad R. I. konstatuojamas emociškai nestabilus impulsyvaus tipo asmenybės sutrikimas, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas jam nereikalingas. Toks asmuo turi būti teisiamas bendra tvarka, nepradedant priverstinių medicinos priemonių taikymo proceso.

Kalbant apie priverčiamąsias medicinos priemones derėtų paminėti ir tokius atvejus, kai surenkama pakankamai duomenų, kurie pagrindžia, kad asmuo yra padaręs nusikalstamą veiką, tačiau ekspertizės akte būna nurodyta, kad nusikaltimo padarymo metu asmuo sirgo psichine liga, todėl negalėjo pilnai suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti. Ekspertizės atlikimo metu asmuo, nors ir serga psichine liga, tačiau jo būseną yra stabilizavęs, todėl gali suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Toks asmuo, pagal ekspertizės aktą, pagal savo psichikos būklę gali būti apklausiamas ir duoti parodymus ikiteisminio tyrimo metu ir teisme. Taip pat ekspertizės akte būna nurodoma, kad tokiam asmeniui taikyti priverčiamąsias medicininio pobūdžio priemones netikslinga. Taigi iki nusikaltimo sudėties pilnumos trūksta subjektyviosios pusės. Šiuo atveju jos nėra, nes nusikaltimo padarymo metu asmuo serga psichine liga, todėl negali pilnai suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti. Nesant nusikaltimo sudėties pilnumos, negalima teigti, kad buvo įvykdyta nusikalstama veika. Šiuo atveju negalima kreiptis ir į teismą dėl priverčiamųjų medicininio pobūdžio priemonių taikymo, nes ekspertizės akte nurodyta, kad tai netikslinga. Taigi šiuo atveju nusikalstamą veiką padaręs asmuo išvengs bet kokių prievartinių priemonių.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas), įgyvendindamas Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – Konvencija) nuostatas, taip pat prisidėjo nustatant elgesio su nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu asmeniu ribas. Lietuvos Respublika taip pat privalo vadovautis šio Teismo formuojama praktika bei užkirsti kelią galimiems žmogaus teisių pažeidimams. Šio straipsnio kontekste paminėtini 2 pakankamai nauji Teismo sprendimai, susiję su psichiškai nesveikų asmenų laikymu tardymo izoliatoriuose ikiteisminio tyrimo metu.

Byloje *Kucheruk prieš Ukrainą* buvo nustatyta, kad pareiškėjas sirgo šizofrenija, o apie šią ligą bylą tiriantys pareigūnai bei kalėjimo administracija žinojo nuo pat asmens patekimo į kalėjimą. Šis asmuo kalėjime buvo stipriai sumuštas kalėjimo pareigūnų už netinkamą elgesį ir po to 9 dienas surakintas antrankiais buvo laikomas karceryje. Niekas nepasirūpino, kad vietoje tokių priemonių psichine liga sergančiam asmeniui būtų suteikta psichiatro pagalba

bei asmuo būtų tinkamai gydomas dėl jo elgesio kalėjime. Teismas tokį elgesį su psichine liga sergančiu asmeniu įvardino kaip nežmonišką ir pripažino Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą. Teismas taip pat pripažino, kad pareiškėjui nebuvo užtikrintas psichiatro gydymas, dėl ko nukentėjo jo sveikata.

Byloje *Novak prieš Kroatiją* Teismas nustatė, kad potrauminio streso sindromo Zagrebo kalėjime buvo gydomas tik vaistais ir nebuvo taikomi jokie kiti šio sindromo gydymo būdai. Teismas pažymėjo, kad tik tokio pobūdžio (vaistais) gydymas šiai pavojingai psichikos ligai yra ydingas. Tačiau Novak kalėjime buvo laikomas tik šiek tiek daugiau, nei 4 mėnesius, ir tai jo sveikatai ženkliai nepakenkė. Dėl to teismas nusprendė, kad nebuvo pažeista Konvencijos 3 straipsnio nuostata.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad praktikoje yra buvę atvejų, kai psichine liga sergantys asmenys, kuriems jau oficialiai būna nustatyta jų diagnozė bei patvirtinta tai, kad jie negali suprasti savo veiksmų bei juos valdyti, būna laikomi tardymo izoliatoriuose kartu sveikais asmenimis, jiems nebūna suteikiama tinkama medicininė pagalba bei prieš juos būna naudojamos neadekvačios drausminimo priemonės.

Atkreiptinas dėmesys į tuo atvejus, kai nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas asmuo vieną po kito padaro kelis identiškus nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus. Dėl šio fakto būna pradami keli ikiteisminiai tyrimai. Tarkime, vieno, anksčiausiai pradėto, ikiteisminio tyrimo metu, asmeniui yra atlikta teismo psichiatrinė ekspertizė ir būna nustatoma, kad nusikaltimo padarymo metu bei iki šiol šis asmuo negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti. Kyla klausimas, ar tikslinga ir likusiuose ikiteisminiuose tyrimuose atlikti psichiatrinę ekspertizę. Problemos nebūtų, jei dar iki ekspertizės paskyrimo ikiteisminiai tyrimai būtų sujungti į vieną. Šiuo atveju negalima pasinaudoti ir BPK 162 str., numatančiu galimybę vienoje baudžiamojoje byloje taikant procesines prievartos priemones surinktą informaciją panaudoti kitoje baudžiamojoje byloje, nes teismo psichiatrinė ekspertizė nėra procesinė prievartos priemonė. Taigi galima daryti išvadą, kad kiekviename atskirame ikiteisminiame tyrime, kur dėl nusikalstamos veikos padarymo yra įtariamas nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas asmuo, reikia atskiro ekspertizės akto, aptariančio to asmens pakaltinamumą.

Taip pat pažymėtina, kad ekspertizės aktu baudžiamojoje byloje laikytinas tik tos institucijos aktas, kuriai buvo pavesta atlikti psichiatrinę ekspertizę. Praktikoje yra kilę atvejų, kai kelios įtariamąjį asmenį gydžiusios institucijos yra pateikę skirtingas išvadas dėl jo sveikatos bei pakaltinamumo, nors ekspertizę atlikti buvo pavesta tik vienai institucijai.

Baudžiamojoje byloje Nr. 2K–315/2008 LAT nurodė, kad Žiegždrių psichiatrijos ligoninės ekspertizės aktas nėra ekspertizės aktas baudžiamojo proceso (BPK 88 straipsnio) prasme. Ekspertizę atlikti nagrinėjamoje byloje buvo skirta Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos Utenos ekspertinio skyriaus ekspertams. Žiegždrių psichiatrijos ligoninės surašytas ne kaip ekspertizės aktas, o kaip dokumentas, įtariamąjį gydantiems gydytojams nusprendus, kad jis iš Žiegždrių psichiatrijos ligoninės turi būti perkeltas į Utenos ekspertinį skyrių užbaigti tyrimą. Žiegždrių psichiatrijos ligoninės gydytojų komisijai proceso metu nebuvo pavesta atsakyti į ekspertams pateiktus klausimus. Šioje byloje Utenos ekspertinio skyriaus ekspertų pateiktomis išvadomis, įtariamąjo sveikatos būklė iš dalies vertinta kitaip, nei Žiegždrių psichiatrijos ligoninės akte, tačiau LAT nurodė, kad tai nėra esminis BPK pažeidimas.

IŠVADOS

1. Kiekvieno ikiteisminio tyrimo metu, esant įtarimui, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo gali būti nepakaltinamas, turi būti atliekama teismo psichiatrijos ekspertizė bei, atsižvelgiant į jos išvadas, sprendžiamas klausimas dėl medicininio poveikio priemonių taikymo tokiam asmeniui.

2. Riboto pakaltinamumo atveju psichikos sutrikimo laipsnis ir to sutrikimo pasireiškimo intensyvumas nėra pakankamas pagrindas asmenį pripažinti nepakaltinamu. Čia taip pat būtina atsižvelgti į ekspertizės išvadas.

3. Jeigu asmuo yra laikomas suimtas ar bent yra sulaikytas, esant įtarimui, kad jis gali sirgti psichikos liga, būtina konsultuotis su gydytoju – psichiatru dėl tokio asmens laikymo sąlygų ir galimybės jį laikyti ne tardymo izoliatoriuje.

4. Kiekvieno ikiteisminio tyrimo, kur dėl nusikalstamos veikos padarymo yra įtariamas nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas asmuo, metu reikia atskiro ekspertizės akto, aptariančio to asmens pakaltinamumą bei būtinybę taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.

5. Ekspertizės aktu baudžiamojoje byloje laikytinas tik tos institucijos aktas, kuriai buvo pavesta atlikti psichiatrinę ekspertizę. Jeigu buvo paskirta pakartotinė ekspertizė, tai baudžiamojo proceso prasme įtakos turės abiejų ekspertizių aktai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.

-
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
 3. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569/2005.
 4. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2008.
 5. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje 2K-315/2008;
 6. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Kucheruk prieš Ukrainą.
 7. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje Novak prieš Kroatiją.